

УДК 81'25:821.161.2

УВАГА ДО СУМІЖНОСТІ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ ВЗАЄМОДІЇ ПРИЙОМУ ПОРІВНЯННЯ З ІНШИМИ СТИЛІСТИЧНИМИ ЯВИЩАМИ)

Олена ЯСИНЕЦЬКА (Бахмут, Україна)

У статті відображено взаємодію порівнянь із такими стилістичними явищами, як: звуконаслідування, гіпербола, мейозис, літота, алюзія, іронія, евфемізація, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонімія, повтор, паралелізм, градація, фольклоризація, а також теперішній історичний час. У проаналізованому перекладі додаються метонімія, антономазія, синонімія, інверсія, хіазма та морфологічна транспозиція щодо вживання іменників у формі однини замість множини у функції узагальнення. Простежено умотивованість застосованих перекладацьких трансформацій, які відтворюють, нейтралізують або видозмінюють специфіку авторського стилю в іншомовному тексті.

Ключові слова: логічне порівняння, образне порівняння, переклад, стилістичний прийом, трансформація.

В статті отражено взаимодействие сравнений с такими стилистическими явлениями, как: звукоподражание, гипербола, мейозис, литота, аллюзия, ирония, эвфемизация, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонимия, повтор, параллелизм, градация, фольклоризация, а также настоящее историческое время. В проанализированном переводе добавляются метонимия, антономазия, синонимия, инверсия, хиазма и морфологическая транспозиция в употреблении существительных в форме единственного числа вместо множественного в функции обобщения. Определена мотивированность применённых переводческих трансформаций, которые воспроизводят, нейтрализуют или модифицируют специфику авторского стиля в иноязычном тексте.

Ключевые слова: логическое сравнение, образное сравнение, перевод, стилистический приём, трансформация.

The article reflects an interaction of comparisons and similes with such stylistic phenomena as: onomatopoeia, hyperbole, meiosis, litotes, allusion, irony, euphemization, synecdoche, metaphor, oxymoron, antithesis, antonymy, repetition, parallelism, gradation, folklorization, and the historical present tense. The translation under analysis also involves metonymy, antonomasia, synonymy, inversion, chiasmus, and the morphological transposition in using the singular number of nouns instead of the plural in the generic function. The analysis discloses the reasons and consequences of translational transformations that convey, level off, or modify the author's style.

Keywords: comparison, simile, stylistic device, translation, transformation.

Художній переклад як навчальна дисципліна у вищому навчальному закладі передбачає зіставний аналіз текстів оригіналу й перекладу як основу для розвитку умінь та удосконалення навичок студентів з перекладу зі збереженням авторського задуму, настанови художнього твору, образності тексту, з коректним відтворенням соціокультурної ситуації, з врахуванням лінгвокультурологічних і лінгвостилістичних аспектів.

Первинною формою мовного вираження образу є порівняння – лінгвостилістичний прийом, який виражається у тому, що об'єкт уваги зіставляється з іншим принаймні за однією спільною для них ознакою, і це спонукає сприймати об'єкт уваги через призму різнопланових характеристик і ототожнень. При перекладі образних порівнянь важливо дотримуватися принципів «психологічної, семантичної та функціональної відповідності», оскільки кожен компонент порівняння актуалізує якусь певну грань художнього образу і в цілому є матеріалізованим репрезентантом цілісної світоглядно-естетичної системи автора» [3, с. 236-237].

Сучасні українські дослідження стилістичного прийому порівняння виявляють його структурно-семантичні особливості (О. Ю. Грипас, М. С. Заборна, Ю. А. Маковецька-Гудзь, Л. В. Прокопчук, С. М. Рошко, Н. П. Шаповалова та ін.), концептуальні та функціонально-стилістичні аспекти (О. Р. Бурдейна, А. П. Романченко, С. В. Цюра, Н. В. Ярова та ін.), фразеологічну усталеність (Л. В. Гайдученко, О. П. Левченко, К. І. Мізін, А. М. Найда, О. В. Шкуран та ін.). Порівняння позиціонується як важлива складова індивідуальних авторських стилів (О. П. Барменкова, Л. В. Голоюх, І. Л. Демчик, О. І. Марчук, Л. І. М'яснянкіна, О. В. Яблонська та ін.) та об'єкт компаративних і перекладознавчих розвідок (А. Г. Гусєва, М. П. Лук'янченко, О. М. Калустова, О. О. Молчко, І. І. Судук,

С. В. Талько, С. В. Цюра, П. М. Ярошак та ін.), предмет яких зазвичай складають як структурно-семантичні, так і функціональні особливості компаративних зворотів.

Однак порівняння переважно лише «відноситься дослідниками до перехідної стилістичної фігури, що має ознаки метафори, фразеологізму, зіставлення тощо» [1, с. 112]. Якщо ж ідеться про те, що для адекватної передачі змісту оригіналу в перекладі важливо приділяти увагу не лише функціям стилістичних прийомів, але і формам їх вираження, то проблема полягає у тому, що аналіз порівнянь зазвичай стосується ознак лише цього компаративно-контрастивного прийому, без уваги до наявності у його основі інших стилістичних явищ, які сприяють увиразненню й індивідуалізації авторського стилю. Для вирішення цієї проблеми, матеріалом дослідження було обрано автобіографічну кіноповість «Зачарована Десна», в якій автор Олександр Довженко наголошує: «Все жило в моїх очах подвійним життям. Все кликало на порівняння, все було до чогось подібне, давно десь бачене, уявлене й пережите» [2, с. 24]. Коли наративно-поетологічні й аксіологічно-образні особливості творів Олександра Довженка знайшли своє висвітлення у працях багатьох дослідників (Ю. Я. Барабаш, І. К. Білодід, М. М. Власов, М. М. Гирич, Л. Ф. Дорошина, Н. І. Іванова, О. С. Кирилюк, Ю. Ф. Кочерган, С. Т. Машенко, Н. О. Медвідь, С. О. Пензова, О. Є. Поляруш, Г. І. Табакова та ін.), то численні порівняння в цьому творі, особливо у плані перекладознавчих розвідок, залишаються недослідженими. Така обставина суперечить важливості порівнянь у ідіостилі автора, контрастує з великою увагою до компаративних структур у сучасних мовознавчих та літературознавчих дослідженнях, нівелює міжмовні розбіжності та применшує важливість відповідних перекладацьких рішень.

Метою статті є проаналізувати відтворення стилістичних явищ в основі порівнянь кіноповісті в англomовному перекладі А.М. Біленка. Об'єкт дослідження становить взаємодія порівняння з іншими стилістичними тропами та прийомами. Предмет – характерні стилістичні відмінності між оригіналом та перекладом у застосуванні прийому порівняння. Наукова новизна полягає у розробці методики перекладознавчого аналізу на основі систематизації стилістичних явищ у взаємодії з компаративними структурами. Такий підхід спрямований виявити функціонально-стилістичні умови й наслідки застосування перекладацьких трансформацій, певною мірою незалежних від типових лексико-граматичних відмінностей між мовами оригіналу й перекладу.

У статті під стилістичним явищем розуміємо стилістичний засіб, прийом, троп. Стилiстичний прийом є способом поєднання засобів (слів, словосполучень, морфем, словоформ) для вираження тропу, який у свою чергу є стилістично родовою фігурою вираження образності та/або увиразнення подібних, суміжних, однотипних, різнорідних чи навіть несумісних ознак. Різноплановість смислотворчих відношень в основних механізмах прийому порівняння – зіставлення й протиставлення – спонукає дослідити взаємодію цього тропу з іншими стилістичними явищами з метою уточнити способи увиразнення й аргументації авторського світобачення та лінгвостилістичну специфіку перекладацьких рішень.

Так, переклад *...він аж синів увесь від кашлю і ревів, як вовк чи лев* [2, с. 9]. – *...he coughed himself blue and roared like a lion* [4, с. 4] ніби суперечить свідомій паралелізації (і можливій алегоризації) в кіноповісті двох видів хижаків – автохтонних вовків, які вже «перевелись», та екзотичних левів, одного з яких було вбито на Десні після його втечі з клітки мандрівного звіринця. Однак, напевно, саме комбінаторно-сміслова специфіка звуконаслідувального дієслова *ревіти* спонукала перекладача вилучити компонент порівняння *вовк*: традиційно лев реве, а вовк виє. В іншому випадку звуконаслідування – *Кашель клеkotів у нього в грудях, як лава у вулкані, довго і грізно* [2, с. 9] – перекладач застосовує перестановку компонентів, які позначають спосіб дії, ближче до дієслова, щоб умотивувати вибір звуконаслідувального відповідника: *The cough in his chest gurgled long and ominously like lava in a volcano* [4, с. 4].

Унаочнення та уподібнення в образних порівняннях часто відбуваються у взаємодії з механізмами перебільшення або применшення ознак, які увиразнюються. Відповідними тропами є гіпербола та мейозис, наприклад: – *А комарів було! ...Дихати нічим, повірйте, та здорові, як ведмеді* [2, с. 44]. – *“And what swarms of mosquitoes there were! ...You simply*

couldn't breathe, they were big as bears" [4, с. 26] та *Вовки перевелись, і навіть саме слово «вовк» вважалось вже наче дідовою лайкою*: «*га, вовк би тебе з'їв*» [2, с. 50]. – *Wolves had become extinct by then, and the word itself was for us no more than part of Grandpa's cussing like: "Oh, may the wolf gobble you up!"* [4, с. 29]. В останньому прикладі простежується і різновид мейозису – літота, яка полягає в запереченні нехарактерної ознаки, з максимальним її применшенням і заміщенням, як і в наступному випадку: –...*Не старець, чорт його бери, а наче дуб, розбитий громом* [2, с. 32]. – "...*He's not a beggar, damn him, more like an oak tree struck by a thunderbolt*" [4, с. 17]. Стосовно літоти така конкретизація уможливується шляхом антонімічного перекладу: *Він здавався мені величезним паном, не меншим од справника чи судді* [2, с. 59]. – ...*he seemed at least as important as the police, superintendent or the judge* [4, с. 35]. Додавання компонентів (*for us no more than, more, as important as* тощо) у перекладі конкретизує напрямок і мету акцентування ознак – применшення, перебільшення, зрівнювання.

Відмінності в перекладі універсальних (не етноспецифічних) алюзій можуть видатися дещо парадоксальними. Однак перший із наступних прикладів доречно відтворює лінгвокультурологічні розбіжності (змій → дракон): ...*притискав до стерні, мов Георгій Побідоносець змія* [2, с. 43]. – ...*pinning him to the stubble like St. George the dragon* [4, с. 26]. Водночас варто зауважити недоречність калькування еліптичної структури *Георгій Побідоносець змія* → *St. George the dragon*, оскільки переклад сприймається як Святий Георгій на прізвисько Дракон (якщо не дракон на ім'я Святий Георгій, на кшталт Sebastian the crab, Mrs. Potts the tearpot тощо). Наступний приклад підкреслює суміжність фігур порівняння й метафори та довершує образ: *почувався* → *був Васко да Гамою*; тобто замість механізму зіставлення застосовується механізм ототожнення, що перетворює алюзію на антономазію: *Він почував себе спасителем потопляючих, героєм-мореплавателем, Васко да Гамою* [2, с. 34]. – *He was a savior from the flood, a hero-seafarer, a Vasco da Gama* [4, с. 19].

Іронізування в кіноповісті зазвичай поєднується з унаочненням і уподібненням. Певним чином нівелюючи емоційні відмінності в тональності тексту, перекладач схильний вилучати або нейтрально перефразувати іронічні компоненти: *Борода в нього була, як і в нашого діда, зовсім уже сива, тільки посередині, там, де був рот, неначе ткнуло щось рудим квачем* [2, с. 20]. – *His beard, just like Grandpa's, was all white except for a daub of red around the mouth* [4, с. 10]; ...*було ще намальовано щось на зразок виставки чи прейскуранта кар за гріхи* [2, с. 14]. – ...*there was something like a pictorial register or list of punishments for the sins that had been committed* [4, с. 7].

Образний паралелізм поєднує порівняння з метафорою: *Вони [прокльони] лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу* [2, с. 12]. – *On the least pretext the curses would flow from her mouth in an unending stream like verse from a poet inspired* [4, с. 6]. Досить цікавим є рішення перекладача застосувати інверсію (змінити порядок слів) у словосполученні *poet inspired*, що надало прикінцевій фразі – якраз порівнянню *like verse from a poet inspired* – влучної ритмомелодійності.

Однак зміна порядку слів може навпаки завадити влучності перекладу, що й спостерігаємо у прикладі *Вони справді виспівали всі свої пісні за маленький свій вік, ніби віщуючи коротку свою мить* [2, с. 25]. – *Indeed, they had filled their early years with songs, probably guessing they had not much time* [4, с. 13–14]. Порядок слів ...*виспівали... маленький свій вік, ...віщуючи... коротку свою мить* виявляє символічний паралелізм: *співати* – *віщувати* (життя – смерть). Переклад цього речення поступається оригіналу у виборі як структури, так і її наповнення (...*had filled... with songs, ...guessing... time*). Загалом варто зауважити, що стилістичними характеристиками порівняння в цьому прикладі є евфемізація смерті за допомогою антонімії та синекдохи: позначення цілого відбувається найменуванням частини – життя коротка мить.

Контрастивність у взаємодії з порівнянням проявляється також в оксюмороні й антитезі. Перший троп ґрунтується на поєднанні семантично несумісних, протилежних ознак (наприклад: дід, зовсім як маленький): ...*він аж синів увесь від кашлю..., закарлюючи*

догори ноги, зовсім як маленький [2, с. 9]. – ...*he coughed himself blue...*, *kicking his feet in the air just like a small baby* [4, с. 4]. Переклад конкретизує підґрунтя несумісності: літній чоловік як мала дитина (малий за віком). У свою чергу антитеза поєднує в собі антонімію та паралелізм, часто з використанням повтору для увиразнення паралелізму: ...*не злякає мене страшний божий суд, якщо вже не злякав людський* [2, с. 25]. – ...*the Last Judgement of God will not scare me, because now even the judgement of man no longer has this power* [4, с. 13]. Перекладач конкретизує детермінантну семантику причини (*якщо* → *because*) та застосовує модуляцію, яка є метонімічно суміжною до оригіналу й по-своєму виражає літоту (*не злякав* → *no longer has this power*). Однак переклад вже не містить повтору, який є значною мірою характерним для оригіналу.

Загалом А. Біленко зберігає лексичний повтор в контексті порівнянь вибірково. В перекладі спостерігаються три варіанти відтворення трьох типових для оригіналу видів повтору – простого, анафори й епіфори: 1) уникнення: ...*Щоб ти зів'яв був, невіглазе, як ота морковочка зів'яла від твоїх каторжних рук!* [2, с. 12]. – “...*May you wilt, you brat, like those carrots which your filthy hands tore out!*” [4, с. 5]; 2) зміна порядку слів: *Кров лилася з них казанами. ...кров, кажу ж бо, лилася з них відрами, казанами* [2, с. 43]. – *In my mind's eye I could see the blood flowing in streams... as I said, rivers of blood would flow* [4, с. 25]; 3) збереження: *Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім поволі звик, як солдат на війні зве до грому гармат* [2, с. 14]. – *At first I simply shuddered at the very sight of this picture, but eventually I got used to it like a soldier in battle gets used to the thunder of guns* [4, с. 7].

Ще одним стилістичним прийомом, в якому проявляється схильність О. Довженка до порівнянь, є градація: *Він не ловив ливів у озерах ні волоком, ні топчійкою, а якось неначе брав їх з води прямо руками, як китайський фокусник. Вони ніби самі пливли до його рук* [2, с. 9]. – *He fished in the lake without a dragnet or a trammel net. He scooped them right out of the water with his bare hands like a Chinese magician. It was as though they swam right into his fingers* [4, с. 4]. У зазначеному перекладі стиль А. Біленка спостерігається у рішенні вилучити надлишкове порівняння, конкретизувати спосіб дії (*неначе брав* → *scooped*) та надати синонімічну заміну (пор.: ...*руками... рук* → ...*hands... fingers*).

Помітним стилістичним явищем, яке також проявляється у взаємодії з прийомом порівняння, є в кіноповісті прийом фольклоризації. Так, етнізація в основі досліджуваних порівнянь стосується словосполучень *стойш як укопаний* [2, с. 8], *слухав як заворожений* [2, с. 13], *знала як облупленого* [2, с. 48], *шепочу, як зачарований* [2, с. 50]. Перекладач застосовує лексико-семантичну заміну (*standing there like a brick wall* [4, с. 4], *knew the ins and outs of...* [4, с. 28]) та вилучає порівняння (*listened spellbound* [4, с. 6], *whispered spellbound* [4, с. 30]), керуючись ступенем етноспецифічної ідіоматичності та наявністю усталених відповідників. Ідеться також про контекстуалізування міфологічного образу домовика: ...*її став часто по ночах душити домовик. ...кажуть, ...схожий був на вивернутий чорним хутром угору кожух* [2, с. 17]. – ...*at nights the hobgoblin choked her more frequently. ...They said that he... looked like a black sheepskin coat turned inside out* [4, с. 9]. І понад усе, численні прокльони прабабусі по відношенню до малого Сашка й усіх навколо виглядали б парадоксально, якби не їх умотивованість пристрасною схильністю до поетичної народної творчості. Звідси й порівняння *Вони [прокльони] лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу* [2, с. 12] та ...*баба почала творити про мене пісню [прокльони], виспівуючи її, як колядку* [2, с. 18], а також численні випадки використання зменшено-пестливих суфіксів, які в перекладі до певної міри компенсуються прикметником *little*: ...*Як повисмикував він з сирій землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручай йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й суставчики...* [2, с. 13]. – “...*Our merciful Lady, twist and pluck out his little hands and feet just like he plucked those carrots out of the damp ground, and break his little fingers and joints...*” [4, с. 6]. Паралелізм, повтор і градація в зазначеному порівнянні також є типовими стилістичними елементами фольклорного тексту.

Двома очевидними стилістичними уподобаннями перекладача на граматичному рівні є: 1) вживання морфологічної форми однини замість множини у функції узагальнення: *I все життя їх було скорботним, як життя древніх* [2, с. 61]. – *Their whole life was sorrowful like that of primitive man* [4, с. 36]; *...не злякає мене страшний божий суд, якщо вже не злякав людський* [2, с. 25]. – *...the Last Judgement of God will not scare me, because now even the judgement of man no longer has this power* [4, с. 13] та 2) невикористання форм так званого теперішнього історичного часу: *...чую – щось твориться у хаті незвичайне, мов у казці* [2, с. 29]. – *I heard strange things happening in the house, as if I were in a fairy tale* [4, с. 15]; – *Тату, гляньте – лев, – шепочу я батькові, як зачарований* [2, с. 50]. – *“Pa, look, a lion,” I whispered to Father, spellbound* [4, с. 30].

Проведений аналіз зумовлює відповідні висновки. Увага до взаємодії порівняння з іншими стилістичними прийомами виявила в матеріалі дослідження такі стилістичні явища, як: звуконаслідування, гіпербола, мейозис, літота, алюзія, іронія, евфемізація, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонімія, повтор (простий, анафора, епіфора), паралелізм, градація, фольклоризація (зокрема використання стійких порівнянь, міфообразу, зменшено-пестливих суфіксів), а також теперішній історичний час.

У перекладі додаються метонімія, антономазія, синонімія, інверсія (для ритмомелодійності), хіазма (перехресний повтор) та морфологічна транспозиція у вживанні морфологічної форми однини замість множини у функції узагальнення. Перекладач уникає надмірних повторів та форм теперішнього історичного часу, а також схильний застосовувати додавання компонентів, антонімічний переклад та лексико-семантичні заміни з метою конкретизувати смисл порівняння.

Проведений аналіз виявив умотивованість основних трансформацій у перекладі порівнянь. Вилучення авторських нюансів у зазначенні образів та нейтралізація емоційно-експресивних компонентів оповіді нівелюють специфічні ознаки авторського стилю в іншомовному тексті. Проте осмислені лексико-граматичні та стилістичні компенсації засвідчують лінгвостилістичну якість перекладу.

Зіставний аналіз різних перекладів одного художнього твору з метою виявити особливості перекладацьких рішень щодо окремих лінгвостилістичних аспектів залишається актуальною перспективою перекладознавчих досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабенко К. П. Використання прийому порівняння в процесі формування іншомовної компетенції у студентів неспеціальних факультетів / К. П. Бабенко // Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. Сер. Педагогічні науки. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2012. – № (17). – С. 112–116.
2. Довженко О. Зачарована Десна : [кіноповість] / Олександр Довженко. – К. : Вид-во “Молодь”, 1976. – 62 с.
3. Лук’яненко М. П. Структурно-семантичні і функціональні особливості образних порівнянь в оповіданнях А. Камю та їх переклад / М. П. Лук’яненко, П. М. Ярошак // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. 25. – 2010. – С. 234-240.
4. Dovzhenko O. The Enchanted Desna [Електронний ресурс] / Olexsandr Dovzhenko ; transl. by Anatole Bilenko. – [Kyiv : Dnipro, 1982] // The Electronic Library of Ukrainian literature. Electronic reprint by Maxim Tarnawsky, 2005. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/Dovzhenko/Enchanted-Desna.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Ясинецька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та перекладу Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».
Наукові інтереси: проблеми перекладу, семантики, стилістики.